

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA FAKULTETI
MAXSUS PEDAGOGIKA KAFEDRASI**

**“INKLYUZIV TALIM ISTIQBOLI: MUAMMO VA
YECHIMLAR”**

Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari to'plami
(2024 yil 15 mart)

JIZZAX - 2024

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA FAKULTETI
MAXSUS PEDAGOGIKA KAFEDRASI

**“INKLYUZIV TALIM ISTIQBOLI: MUAMMO VA
YECHIMLAR”**

Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari to'plami

(2024 yil 15 mart)

JIZZAX - 2024

UDK: 376

BBK: 74.3

M-84

“Inklyuziv talim istiqboli: muammo va yechimlar” Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari

Jizzax, 2024. – 1197 bet.

Mas’ul muharrir:

Muzaffarova Xayitgul Nesibovna – *pedagoika fanlari falsafa doktori (PhD), v.v.b dotsent*

Tahrir hay’ati:

X.S.Akramova, G’.S.Arifxodjayev, G.X.Temurova, A.A.Abdunazarov

Taqrizchilar:

To’raqulova I. – *pedagogika fanlari nomzodi, dotsent*

Aliqulov D – *O’zMU Jizzax filiali psixologiya kafedra mudiri, dotsent*

Texnik sifatlovchilar:

M.X.Yunusov, M.Abdujabborova

Anjumanda O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha o‘zaro tajriba almashish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta’lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta’lim-tarbiya metod va vositalarini qo‘llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlash, Oliy ta’limda inklyuziv ta’limni rivojlantirishning ilg‘or innovatsiyalarni joriy etishning pedagogik imkoniyatlarini, innovatsion yondashuvlarni ko‘rsatish va ilmiy taqqoslab berish, muammolarni aniqlash va ularni yechishning konseptual asoslarini tahlil qilishga qaratilgan muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha o‘zaro fikr almashish nazarda tutilgan. Anguman O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 18-yanvardagi 16-son “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori ijrosini ta’minlash to‘g‘risida”gi buyrug‘i ijrosini ta’minlash maqsadida, Jizzax davlat pedagogika universiteti rektorining 2024-yil 8-fevraldagi № 49-U sonli buyrug‘ asosida tashkil etigan.

Ma’ruzalar materiallarida yoritiladigan tarixiy jarayonlar, ma’lumotlar va chiqarilgan xulosalarning haqqoniyligiga mualliflar javobgar.

8. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей. М., 1990.
9. Лурия А.Р. Мозг человека и психические процессы. Нейропсихологический анализ сознательной деятельности. М.1990.
10. Немов Р.С. Психология: Учеб. Для студ.высш.пед.учеб.заведений: В 3 кн. М.:ВЛАДОС, 2003. Кн.1.
11. Основы теории и практики логопедии. Под ред. Левиной Р.Е., М., 2007.
12. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн.для логопеда /Н.С.Жукова, Е.М.Мастюкова, Т.Б.Филичева. М.:Просвещение, 1990.
13. Селиверстов В.И. Понятийно – терминологический словарь логопеда. Под. Ред. 1997.
14. Ткаченко Т. А. Учим говорить правильно. Система коррекции общего недоразвития речи у детей 5 лет. ГНО и д. 2001.

AQLI ZAIF BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Berdiyrov Xurshid Farxod o‘g‘li
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika kafedrası o‘qituvchisi
berdiyorovxurshid1@gmail.com

Annotatsiya

Bu maqolada aqli zaif bolalar nutqini rivojlantirish hamda ularning nutqida yangi so‘zlarni kiritish haqida so‘z yuritildi. Aqli zaif bolalar nutqidagi kamchiliklarni tuzatishga yordam berishning metodlarini ishlab chiqish va metodlarni amalda sinab ko‘rish haqida so‘z yuritildi. Aqli zaif bolalar nutqidagi kamchilik va ularni yechimlari ushbu maqolada yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *nutq, tovushlarning tahlili, nerv faoliyati, aqli zaif, rivojlantirish, didaktik o‘yin, analizator.*

Aqli zaif bolalar nutqining rivojlanishi bu sog‘lom bolalar nutqining rivojlanishidan juda farq qiladi. Bunday tashxisga ega bo‘lgan bolalarda nutqning kechikishi go‘daklik davridan boshlanadi, Aqli zaif bolalarning katta qismi 3-4 yoshda yoki undan keyin gapira boshlaydi. Shunga ko‘ra, aqli zaif bolada nutqning barcha tarkibiy qismlarining jiddiy tizimli rivojlanmaganligi kuzatiladi.

Shuni ta’kidlash kerakki, aqliy zaiflikning bir necha turlari mavjud bo‘lib, ular bir-biridan bilish faoliyati darajasida ham, yetakchi nuqson mavjudligida ham farqlanadi: shunga ko‘ra, aqliy zaif bolalarda nutqning buzilishi sezilarli darajada o‘zgargan bo‘ladi. Yengil darajadagi aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqi sog‘lom bolalar nutqidan unchalik farq qilmasa, o‘rta darajadagi aqliy zaif

bolalar nutqi, shuningdek, og‘ir va chuqur darajadagi aqli zaif bolalarda juda muhim muammo hisoblanadi.

Shu bilan birga, aqliy zaifligi bo‘lgan bolalarning quyidagi nutq xususiyatlarini aniqlash mumkin:

1. Nutq buzilishlari tizimli xarakterga ega, ular nutqning barcha komponentlarida (tovush, bo‘g‘in, fonemik, leksik-grammatik, tempo-ritmik) mavjud bo‘lib, bundan tashqari, yozish va o‘qish bilan bog‘liq muammolar ham yuzaga keladi;

2. Bolalarda nutqning tovush va bo‘g‘in tuzilishida buzilishlar mavjud; yengil shakllarda, bu, masalan, bir nechta tovushlarning yo‘qligi, buzilishi yoki aralashishi, og‘ir shakllarda - bolaning boshqalarga aytganlarini tushuna olmaslik bilan sezilarli darajada buzilgan artikulyatsiyada namoyon bo‘ladi;

3. Bog‘langan nutqda bolalar, qoida tariqasida, kam lug‘atga ega, nutqning grammatik tuzilishini o‘zlashtirishda qiynaladilar, shuningdek, tizimli nutqda katta muammolarga duch kelishadi;

4. Passiv lug‘at, nutqning semantik jihati va lingvistik ma‘no buzilgan; Aqliy zaiflikning eng og‘ir shakllarida so‘z boyligi birdan 1-10 ta so‘zlar bilan chegaralanadi;

5. Fonematik eshitish ko‘pincha buziladi; ovozli tahlil va sintezni o‘zlashtirish sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va shunga mos ravishda savodxonlikni o‘zlashtiradi; aqli zaiflikning chuqur shaklida og‘zaki nutqni umuman tushuna olmaydi;

6. Fikrlashning buzilishi, diqqatning pasayishi va boshqalar tufayli aqli zaiflikning og‘ir shakllarida nutq juda kam rivojlanadi, u kommunikativ funktsiyani bajara olmaydi.

Aqli zaif bolalar uchun nutqini korrektsiyalash

Aqli zaif bolalar nutqini korrektsiyalash quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi kerak:

- Nutq motivlarini shakllantirish va rivojlantirish;
- Nutq bilan bog‘liq yuqori aqliy funksiyalarni rivojlantirish va uning mavjudligini aniqlash.

Aqliy zaiflikning og‘ir shakllarida bola nutqsiz muloqot qilish, imo-ishoralar va muayyan xatti-harakatlardan foydalanishga odatlanib qoladi; Shunga ko‘ra, bolada nutqni asosiy aloqa vositasi sifatida ishlatish zaruriyatini shakllantirish uchun ishlash juda muhimdir.

Nutq - bu fikrlash, idrok etish (shu jumladan eshitish, ko‘rish), diqqat, xotira kabi boshqa funksiyalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan aqliy jihatdan bolalarda yuzaga keladigan nutqning tizimli rivojlanmaganligi ustida ishlash uchun bir nechta mutaxassislarni birlashtirish kerak:

- Neyropsixolog "miya" bilan shug'ullanadi, nutq uchun imkoniyatlar va shart-sharoitlarni yaratadi, kompensatsiya mexanizmlarini faollashtirish uchun vosita dasturi va hissiy integratsiya yordamida rivojlantirish; idrok (nutqning eshitish, ritmik komponenti, fonematik eshitish), nutqning tartibga soluvchi komponenti va umuman barcha faoliyat bilan ishlaydi; O'z navbatida, yozish va o'qish buzilishlarining oldini olish yoki tuzatishni amalga oshiradi;

- Logoped bevosita nutq tuzilmalari, artikulyatsiya apparati (tovush, savodxonlik, leksik va grammatik tuzilish, bog'langan nutqni qurish) bilan ishlaydi;

- Aqliy zaiflikning chuqur va og'ir shakli bo'lsa, tuzatish ishlariga defektolog, nevrolog, jismoniy tarbiya mutaxassisi va boshqalar jalb qilinishi kerak.

Korreksion mashqlar dasturi faqat mutaxassis tomonidan tuziladi; Kognitiv funktsiyalar va nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni mustaqil ravishda bajarish nafaqat foydasiz bo'lishi mumkin (tizim yo'qligi, har bir mashqning maqsadini va ushbu mashqlarga qaratilgan nuqsonning mohiyatini tushunmaslik tufayli) salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Nutq bilan ishlash, yuqorida aytib o'tilganidek, bir nechta sohalarida darslarni o'z ichiga oladi. Ba'zi nutq nuqsolari, masalan, dizatrik komponentli, vosita funktsiyalarini dinamik, statik, harakatning fazoviy tashkil etilishini rivojlantirish, nutqning artikulyatsiyasi, ritmik va intonatsion tuzilishini, to'g'ri nafas olish, fonatsiya kinesteziyasini rivojlantirish uchun mashqlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Aqli zaif bolaning ota-onalari uzoq, mashaqqatli mehnat va mutaxassislarning tavsiyalariga amal qilish kerakligini tushunishlari kerak. Bundan tashqari, bolaga jamiyatga moslashishga imkon beradigan sharoitlarni yaratish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Лубовский, В.И. Актуальные проблемы теории и практики психодиагностики развитию / В.И. Лубовский //Проблемы диагностики в современной системе психологического сопровождению детей с ограниченными возможностями здоровья: науч. ст. /под науч. ред. Е.С. Романовой, С.М. Валушко. – М.: Изд-во "Спутник+", 2010. – С.5-9.

2. Muzaffarova X.N. Markaziy asab tizimida og'ir jarohatlanish kuzatilgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi. Monografiya. – Jizzax 2019. -11-22bet

3. Po'latova P.M. va boshqalar. Maxsus pedagogika. – T., - 19-22 bet

	pedagogika va psixologiyada o'rganilishi.....	180
47.	Egamberdiyeva Nigora Azizovna, Yusupova Zebo Ergash qizi -Inklyuziv ta'lim sharoitida musiqa ta'limining ahamiyati.....	184
48.	Egamberdiyeva Nigora Azizovna, Rahmonova Parvina Abdumannon qizi -Ruhiiy rivojlanishida sustlashgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb qilishning o'ziga xos tomonlari	187
49.	Ravshanova Gulnoza Asqar qizi -Bo'lajak o'qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirish jarayonini modellashtirish.....	191
50.	Турдиев Намозбек Бахритдин ўғли -Заиф эшитувчи ўқувчиларни инклюзив таълимга тайёрлашда коррекцион машғулотларнинг аҳамияти.....	195
51.	Abduqahhorova Farangiz -Boshlang'ich sinf o'qituvchilari mahoratini loyihalash asosida o'rganishning ahamiyati.....	198
52.	Temurova Gulchehra Xudaykulovna, Jo'rayeva Mehribonu Muhitdin qizi -Tug'ma bo'ri tanglay tuzilishi va ovqatlanish buzilishi.....	201
53.	Бакиева Рошила Болабековна -Психологические особенности обучения подростков в процессе образования.....	204
54.	G.Sh.Siddiqova -Inklyuziv ta'limda o'quvchilarda milliy g'urur hissini shakllantirish.....	210
55.	D.F.Ikramova -Inklyuziv ta'limda maxsus korreksion mashg'ulotlarni tashkil etish.....	214
56.	D.F.Ikramova, Begmonova Dildora Abiyirqul qizi -Ixtisoslashtirilgan maktablarda o'quvchilarga ko'rsatiladigan psixologik yordam.....	216
57.	D.F.Ikramova, Xonimqulova Mashhura Sherzod qizi -Aqliy zaif o'quvchilar o'quv faoliyatining psixologik xususiyatlari.....	220
58.	X.N.Muzaffarova, A.Qarshiboyev -Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar nutqiy faoliyatini rivojlantirishning samarali omillari.....	224
59.	D.F.Ikramova -Bolaning ruhiy rivojlanishida biologik va ijtimoiy omillarning o'rni.....	230
60.	Файзиева Нодира Собировна -Методы педагогического и психологического образовательного процесса в общеобразовательной школе.....	233
61.	Qarshiboyeva Difuza Burliyevna -Maktab o'quvchilarini vatanga e'tiqod qilish ruhida tarbiyalash	238
62.	Qarshiboyeva Difuza Burliyevna -Maktab o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantiruvchi omillar	240
63.	Raxmatova Dilnavoz A'zam qizi -Hamkorlik ta'lim texnologiyasi asosida dizatriyal bolalar nutqini rivojlantirish.....	243
64.	Dilbar Tursunova -Inklyuziv ta'limda o'quvchilarning mustaqil fikrlashga o'rgatish.....	247
65.	Murodova Sarvigul -Autizm ta'limotining rivojlanish tarixi.....	250
66.	Murodova S.R - Autizm spektri buzilishlari bo'lgan bolalarni inkluziv ta'limga jalb qilishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	255
67.	Н.Кушвактов, Неъматова Мадина Мухтор қизи, Умирзоқов Хумоюн тўйчи ўғли -Ўқувчиларининг ижодий тафаккурини шакллантириш назарияси.....	261
68.	Н.Кушвактов, Неъматова Мадина Мухтор қизи, Умирзоқов Хумоюн тўйчи ўғли -Ахборот ва телекоммуникацион воситалари имкониятдан фойдаланиш орқали ижодий таффакурни шакллантириш.....	264
69.	Arifxodjayev G'ulom Sayyorovich, Azimova Zebiniso Nasillo qizi -Dislaliya nutq nuqsonini o'rganishning xolatining o'ziga xos xususiyatlari.....	267
70.	Berdiyorov Xurshid Farxod o'g'li -Aqli zaif bolalar nutqini rivojlantirish xususiyatlari.....	272

71.	Berdiyev Xurshid Farxod o'g'li -Aqli zaif bolalarda ijtimoiy xulq ko'nikmalarini shakllantirish.....	275
72.	Berdiyev Xurshid Farxod o'g'li - Aqli zaif bolalarning ijtimoiy moslashuvi.....	278
73.	Rohila Atamurodova -O'quvchilarda ijodiy-tanqidiy fikrlashni shakllantirishda badiiy asarlardan foydalanish.....	281
74.	Rohila Atamurodova - O'quvchilarda insoniy tuyg'ularini shakllantirishda Abdulla Oripovning she'rlaridan foydalanish.....	284
75.	Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'afforovich, Sulaymonova Ozoda -Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga-o'zi xizmat qilish va mustaqillik ko'nikmalarini shakllantirish.....	286
76.	Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'afforovich, O'ktamjonova Feruza Sarvar qizi -Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqiy eshituv idrokni rivojlantirish.....	289
77.	Arifxodjayev G'ulom Sayyorovich, Mustafaqulova Ozoda -Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda borliq to'grisidagi tasavvur va tushunchalarni shakllantirish.....	295
78.	Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'afforovich, Ilhomova E'zoza -Eshitishda nuqsoni bolgan maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga talim berish vazifalari.....	298
79.	Arifxodjayev G'ulom Sayyorovich, Yuldoshova Qumriniso Nurmatovna -Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning tarbiyalashda maxsus maktabgacha tarbiya muassasalar tizimining o'rni.....	301
80.	Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'afforovich, Hayitboyeva Dilnura -ilk va maktabgacha yosh davrlarning inson hayotida tutgan o'rni.....	305
81.	Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'afforovich, Saydullayeva Maxliyo -Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning mehnat tarbiyasini shakllantirishda kattalar mehnati bilan tanishtirishning o'rni.....	311
82.	Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'afforovich, Qayumova Sabrina - Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda "ko'p xonali sonlar"ni nomerlashni o'qitish uslubiyati.....	315
83.	To'raqulova Shaxnoza Daminovna, Soliyeva Sevinch Odiljon qizi -O'quvchilarda o'quv mashg'ulotlari jarayonida natijaga erishishning psixologik xususiyatlari.....	318
84.	To'raqulova Shaxnoza Daminovna -Aqli zaif o'quvchilarda yozuv malakalarining buzilishlari va ularning namoyon bo'lishining pedagogik-psixologik jihatlarini.....	321
85.	Shodiyeva Iroda -Dizartriya nutq buzilishlarini o'rganishning ilmiy nazariy asoslari.....	324
86.	To'raqulova Shaxnoza Daminovna, Ubaydullayeva Dilbar -Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi va ustuvor yo'nalishlari.....	327
87.	Nurmatova Shaxnoza Shavkatbekovna, Yo'ldosheva Aziza Azamat qizi -Boshlang'ich sinf o'quvchilarida darsga ijobiy munosabatlarini shakllantirishda kitobxonlik madaniyatining roli.....	331
88.	Mo'minov Sulton Akbar o'g'li -O'yinchoq shaklda turmasligi kerak.....	334
3-	SHO'BA. OLIY TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLATIRISHNING ILG'OR INNOVATSIYALARNI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	342
89.	Mardonov Shukurullo Qo'ldoshevich, Shermatova Munisa Sodiqboy qizi -Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari....	342
90.	Аюпова Мукаррам Юлдашевна -Афазияда нуткни тиклаш усуллари ва уни ўрганиш тарихи.....	346